

de Catalunya, han estat pioneres en l'ús de format i recursos innovadors per fer més atractiva la informació sobre el temps.

La recerca de Sánchez Calero incorpora tant l'anàlisi quantitatiu com el qualitatiu. Estudia l'estructura i l'anàlisi de continguts, l'índex de llegibilitat i el grau d'especialització de les emissions gravades de les cinc cadenes triades. Per calcular l'índex de llegibilitat es va triar una data d'emissió aleatòriament —el 22 de novembre de 2002— i es va aplicar la fórmula de Fleisch. Els resultats, a més a més de la gran quantitat de minuts que dedica Televisió Espanyola al temps respecte a les altres cadenes, confirmen el gran esforç que fan els professionals, siguin periodistes o científics reconvertits en comunicadors, per transmetre de manera clara i comprensible els missatges.

Finalment, cal destacar la utilitat social per a molts sectors econòmics de la informació meteorològica, fet que en part explicaria el seu gran seguiment, i l'interès de les empreses pel patrocini d'aquest tipus d'informació especialitzada. Ambdues qüestions són també tractades en el treball de Sánchez Calero. Pel que fa a la transcendència econòmica de la informació sobre el temps, només cal pensar en l'impacte que té sobre el sector turístic la previsió que fan els homes del temps per al cap de setmana. De fet, hi han hagut queixes i pressions del sector turístic arran de previsions de mal temps en període de vacances fetes per una determinada tele-

visió autonòmica. O sigui, que els homes del temps acostumen a anar amb peus de plom quan s'acosta algun pont o cap de setmana llarg. També la pesca, l'agricultura i el comerç estan pendents de la informació sobre el temps. Ja ho diu la dita popular: «carrers mullats, calaixos eixuts». En qualsevol cas, el treball demostra, a partir de les enquestes als usuaris, el gran impacte econòmic i social que té en l'actualitat la informació meteorològica.

El gran seguiment de la informació i el seu horari en la graella de la programació —després de les notícies, tant del migdia com de la nit— han convertit la informació sobre el temps en objecte de desig de les grans empreses. No li falten ni patrocinadors, ni anunciants. Pensem que Repsol patrocina el temps a Televisió Espanyola des de l'any 1986. Curiosament, Repsol és una gran empresa del sector petrolier i que podríem agrupar entre aquelles que contribueixen al canvi climàtic. En qualsevol cas, la informació meteorològica ha estat i creiem que continuarà sent un camp per a la innovació televisiva. Recursos tecnològics, mapes, infografies, presentadors virtuals aniran incorporant-se a un tipus d'informació que tendeix a guanyar més espai i protagonisme en el mitjà televisiu. I esperem que, seguint l'estela del treball de Sánchez Calero, capti l'atenció dels investigadors en ciències de la comunicació.

Lluís Reales

LUQUE, Juan

Corresponsal del Diario de Barcelona en Melilla. Selección de crónicas (1921-1927)

Edició i introducció de Juan Cañellas Romero

Melilla: Servicio de Publicaciones de la Consejería de Cultura de la Ciudad Autónoma de Melilla, 2004.

La descripció dels conflictes territorials amb el Marroc ha estat llarga, i des de la visió extensa d'Alarcón el segle XIX, amb el seu famós diari, fins al darrer episodi,

de l'illot de Julivert amb reportatges incisius en diversos mitjans, el periodisme ha acompanyat els militars en un discutit i mortífer viatge. Ara s'ha exhumat, amb

encert i eficàcia, una mostra del periodisme informatiu bèl·lic sobre la guerra en acurada edició. L'obra consisteix en una selecció de fotografies i articles de Juan Luque García (Màlaga, 1883 - Melilla, 1937). S'hi recullen 15 fotografies i 26 portades fotogràfiques del *Diario de Barcelona* i 27 cròniques. És una mostra potser breu, però tanmateix és molt d'agrair que sigui molt selectiva atès que Luque publica al *Brusi*, segons indica Cañellas 310 articles, 152 portades i 225 fotografies. L'antòleg és d'origen mallorquí i amb estudis barcelonins específics. L'obra recollida és al seu parer de la més representativa del corresponsal i ho és des de la portada, una fotografia de Sagarra que recull un embarcament de tropes al moll de Barcelona cap als camps o muntanyes de batalla, fins al conjunt de textos aplegats.

A la introducció, precisa, Cañellas ens situa el cronista. Luque obrí un establiment de fotografia el 1905 al popular barri melillenc de Mantelete; fou el primer que hi hagué. Va recollir la memòria dels seus habitants. El 1909 esdevingué corresponsal gràfic per a *La Unión Ilustrada* de Màlaga. Arran del desastre d'Annual fou corresponsal exclusiu a Melilla per al *Diario de Barcelona*. Publicà a revistes i diaris com: *El Liberal*, *La Voz*, *Prensa Española*, *El Sol*, *Atlántida* (Buenos Aires)... Entrà a la maçoneria l'any següent, a la qual es vinculà fins a la seva mort. Casà les seves tres filles un mateix dia de 1931 i, amb dos dels gendres, fundà el 1933 EAJ 21 Radio Melilla. Luque s'implicà, doncs, activament en premsa, fotografia i ràdio.

Les cròniques acostumen a ser lineals en formulació, amb extraordinària claredat expositiva, presència de recursos narratius d'impacte per al lector com diàlegs ben construïts i sovint amenitzats amb pinzellades descriptives de caràcter geogràfic, psicològic i fins i tot polític i històric. Un to molt viu i que tant ens acosta al modern reportatge com al text líric i carregat de la prosa retòrica del XIX:

Sublime momento. ¡Quién supiera describirlo! Presentan armas, se descubren las cabezas, vibrantes notas suenan de las cornetas, roncós gllopes de los tambores. ¡Sale el sol! Y la bandera de España lentamente se eleva, desplegándose el paño rojo y gualda y flamea al viento, destacándose sobre el azul moteado de vellosnes blancos el cielo. Como gritamos: ¡Viva España! (19-X-1921)

Tanmateix, enmig de la retòrica apareix el sentiment que anima l'exèrcit, i a la mateixa crònica anteriorment citada surt la voluntat d'informar el que succeirà:

Veinte mil hombres cruzaron ayer el llano desde Tauima a Zeluán. Veinte mil hombres, vieron, tocaron todo el indescriptible horror de este vastísimo cementerio de cadáveres insepultos y salvajemente mutilados, y estos 20.000 hombres, que vienen a vengar tanto horror, tan terrible ultraje, no perdonan.

Aquesta necessitat de donar a conèixer una realitat de forma molt nítida ens permet d'acostar-nos a una dura, terrible realitat, de privacions, i a la ineficàcia de la gestió militar tan costosa financera-ment. Més enllà de l'activitat bèl·lica als quarters, blocs, campaments... apareix la dura i amagada vida quotidiana; així per exemple, els soldats no poden dormir en matalassos sinó a terra, en pedregars. Llegim un text que vol alhora ajudar els soldats perquè estiguin més bé i alhora és una crítica tàcita, involuntària, a les limitacions del Ministeri de la Guerra:

Colchonetas... ¿Por qué no envían colchonetas? ¿Nosotros que vemos, como Cataluña, con un patriotismo ejemplar, desde el primer momento atiende con sus suscripciones y donativos en efectos, a hacer más llevadera la vida del soldado en campaña, hemos pedido, desde el primer momento, atiende a esta verdadera

necesidad [...] Paja hay de sobra aquí. En las razias se quema muchísima a los moros... Con que... barceloneses: ¡A ver esas colchonetas! [...] Más que por la comodidad, para evitar enfermedades... Nos decía un soldado: ¡Si viera usted que frío hace de noche, sin más colchón que el suelo y sin más abrigo que la manta arriba y debajo del cuerpo. (28-X-1921).

El mes següent, en una altra crònica, apareix, fins i tot, la crítica al transport de l'aigua. Imprescindible per a una política discutible de dispersió de tropes en petites guarnicions arreu les muntanyes, dispersió que facilità, i potser activà, la gran matança de reclutes i oficials de tots els destacaments aïllats. Aquesta crítica no apareix, però sí que surt la menor, la que dèiem que fa referència a la vida quotidiana; així escriu Luque:

La eterna preocupación. Preguntamos: ¿y el agua? El agua nos la traen en camiones aljibes, y aquí la trasladamos, a un carricuba que allí ve usted. Nos lo regaló el ayuntamiento de Barcelona y nos prestó un gran servicio. En efecto; el carricuba aún conserva el letrero del Ayuntamiento y el escudo de Cataluña pintado enfrente. Bien podía Barcelona —nos dicen— Barcelona que a todos regala, dedicar una cantidad de los donativos para adquirir unos camiones aljibes para las tropas que de allí hemos venido. Ya ve usted si hay razón para ello, que los artilleros, casi todos son cuotas. [Vol dir de reemplaç.] (3-XI-1921)

La presència dels soldats catalans es nota. Explica com, a les nits, els nois allunyats de la llar canten caramelles i sardanes, jugen a futbol i van al riu a rentar-se la roba i a netejar-se; critiquen que el menjar no és ben fet —la carn crua, el bacallà massa salat— i com, malgrat la gana, no s'ho poden menjar. Arriben donatius de Barcelona i un càmera de

Gaumont filma l'escena. Cròniques, així, descriptives. Especial interès per la dimensió de coneixement de materials perduts té la transcripció de cançons populars a les quals es modifica la lletra. Així la popular tonada cupletista *Les caramelles* esdevé un crit a favor de la pau:

Al cel brillaven milers d'estrelles
que era de Pasqua l'hermosa nit
al vent llençaven les caramelles
cançons alegres entre el brogit.

El sol cremava amb insistència
La Rambla estava casi de dol
els cors bategan amb decadència
El poble plora amb desconsol.

La lletra, extensa, de Pere Planas del Regiment Alcántara 58, 1ª Cia. acaba amb l'enyor: «Que tot ho donem per ben empleat/Com tal que un dia puguem tornar/i els de casa fort abraçar.» (5-I-1922).

La seva visió de la marxa de la guerra, de la posició de l'exèrcit tant dels comandaments com de la seva actuació i la visió general, és vinculada plenament a la dimensió militar oficial. Periodisme, doncs, forçadament per l'autor i el moment molt acrític tot i que en altres, l'exemple de Gómez Hidalgo amb el seu recull *Marruecos. La tragedia prevista*, és prou significatiu d'un periodisme dinàmic i de compromís social. No és el cas de Luque. Fou reconegut el 1923 amb la «Cruz del Mérito Militar». Vegem només dues mostres de la seva extensa producció informativa tan representativa de la prosa favorable al règim polític-ideològic dominant. Sovint apareixen, per la voluntat ideològica o la preocupació cultural de les motivacions dels compiladors, mostres del to crític i progressisme en el periodisme; per exemple les cròniques, dels mateixos anys de Seguí a Madrid o les de Companys a Barcelona però no s'antologuen prou, al nostre parer, les proses a vegades irrellevants però necessàries de conèixer el pensament dominant quan

la censura o el mercat marcaven tendències. Ens plau, doncs, que al costat de la dimensió crítica del Marroc colonial aparegui la plenament castrense imbuïda dels esperits de legió, honor, etc., que sovint són simplement citats sense conèixer en exemple tangible. A la crònica «El banquete a los compañeros, ambiente de fraternidad» palesa la unió entre la ploma i l'espasa en el sentit que manifestem:

Durante el acto reinó la más franca y simpática camaradería. A la hora del champagne, el presidente don Jaime Tur y Mary ofreció del homenaje a los compañeros de España con sentidas palabras y les dijo que hicieran saber a todos los compañeros de la Península, la fraternal acogida y la desinteresada y franca ayuda que encontraron en los compañeros de Melilla. Dedicó un cariñoso saludo al general soldado, alma de la patria, figura a quien adoran hoy todos los españoles, el general Sanjurjo... (18-X-1925)

A la crònica que Cañellas bateja com «Tren blindado», sovint el corresponsal no ho fa ni tampoc ho afavoreix el context de les rutines periodístiques. Eren titulades a l'època, de forma genèrica amb un títol regular i estable, poc indicatiu. Avui la crònica no es batejaria com simplement «Tren blindado» sinó amb un verb inicial: «Ataque al...» o «Asalto al...». Luque escriu en els termes dominants al moment, sense innovar. A «Crònica de Melilla» és clar que la mateixa redacció del diari segueix la rutina. La crònica, però, és molt detallista i segur que els lectors s'implicaven pel ritme narratiu que adopta:

Terminada la curva, los moros parapetados, comienzan contra el tren un fuego terrible. Descargas cerradas

sobre el blindaje repiquetean las balas con redoble fatídico de vidas amenazadas. El tren sigue, y los fusiles y ametralladoras del tren callan. Confiados, los moros, adelantan, se acercan, se les ve ya como apuntan y como tiran. Algunos montan caballos que fueron de España... La ametralladora repiquetea y barre el paso del tren, tenemos... ¿lo digo?... la satisfacción de ver cómo es herido en la cabeza un moro que iba jinete en un caballo gris; está a unos 15 metros del tren con su tercerola preparada. Como muñeco a quien saltara la cuerda y el resorte le empujara violentamente el cuerpo, se levanta 30 centímetros del caballo y cae pesadamente... (27-VIII-1921)

Quan el 2002 aparegué *Abrazo mortal. De la guerra colonial a la guerra civil en España y Marruecos (1909-1939)*, de Sebastian Balfour, s'afirmava que hi havia secretisme en l'ús massiu de gas mostassa que es feia servir en bombardejos aeris (gas que a més de verinós provoca càncer i els seus efectes a la població encara són vius avui al Rif). Aquesta qüestió necessitaria una revisió, tot i la polèmica que podria portar potser per donar satisfacció encara que moral a les innocents víctimes del colonialisme espanyol. Però la crònica de *La Vanguardia* no va tenir resposta oficial ni de les dretes ni de les esquerres¹, hereves de tota una política africana espanyola tan nefasta per a la població aborigen (saharauís, bubis, fangs...). En una crònica s'informa com al vapor «Marqués del Campo» es porta material de campanya:

26 tanques, 100 aeroplanos, 100 fusiles automáticos Oking (100 tiros en 3 minutos), 20 automóviles blindados con torres para ametralladores, 21 piezas de artillería de montaña último modelo de la casa Krupp con

1. Josep M. Sòria: «Cuenta pendiente con Marruecos. Sebastian Balfour denuncia el uso masivo de gas mostaza por España en la guerra del Rif», *La Vanguardia*, 13-IV-2002.

40.000 granadas. 10 camiones pesados y 10 ligeros blindados para municiones, gases venenosos en gran cantidad, bombas con gases venenosos para la aviación y cañones de trincheras lanza-gases. Viene un especialista de la fábrica para enseñar su manejo. 24 piezas de artillería de sitio y 80.000 granadas para los mismos. 1.000 tiendas de campaña último modelo alemán [...] (9-IX-1921).

Les cròniques que s'antologuen s'acompanyen, de vegades, de gràfics, petits infogrames o mapes per ajudar a la comprensió i traslladar-lo mentalment *in situ*. Són enviades cap a Barcelona per correu; no són transmèses per telègraf o sistemes ràpids sinó per la via regular. La mitjana és de 3-5 dies tot i que no és gens estrany la setmana. A l'antologia les cròniques es presenten, amb bon criteri, per ordre cronològic i s'indica la data de publicació; però no es glossen altres dades: si hi ha informació estricta complementària, editorials o articles d'opinió, posició del diari, etc. Les característiques del treball periodístic tenen una notable presència que cal matisar, i així ho recull Luque:

Continua en Melilla la más estrecha censura para las noticias que de la campaña (ya terminada) pueden recoger los corresponsales, y sólo pueden decir lo que la nota oficiosa que facilitan en Comandancia da como telegrafiable, noticias, en su mayoría, sin verdadero interés nacional. La mayoría de los días es recogida toda la prensa que de la Península llega, y el día que más, circulan tres periódicos. El bando publicado por el Alto Comisario prohibiendo y amenazando con el Código de Justicia Militar a los que den otras noticias que las oficiales o comenten actos o hechos de los ocurridos en los territorios, nos priva en absoluto de dar noticias de nada, porque de cualquier forma que se haga está dentro del bando y es penado. Esta y no otra es la causa de nuestro silencio. Aunque durante

toda la campaña hemos sido narradores de las cosas vistas por nuestros propios ojos, diciendo lo bueno y callando lo mal que pudo haber por patriotismo, por considerar que los hombres y las cosas no son perfectas, señalando algunos casos, sin comentario por parte nuestra, hoy, aunque parezca que podemos seguir haciendo igual, no podemos, porque el bando condena hasta al que sin intención diga algo que decir no deba, según el criterio de la censura... (10-V-1927).

Quan al diari hi ha censura l'espai blanc és esmentat. Les referències a la política informativa militar és constant en el recull que ens ocupa:

A las cuatro han sido citados a la Alta Comisaría los corresponsales de guerra. Seguramente se trata de instrucciones y medios que facilitará el alto mando para presenciar la operación que se espera (26-IX-1921).

Els corresponsals són tractats plenament com a militars. I els agraquem, almenys a Luque. Fins i tot es barregen i s'identifiquen amb la tropa. I s'armen. Afirmar Luque en l'entusiasme per la causa dels periodistes:

Por la carretera avanzan a pié los corresponsales de guerra y algunos han cogido un fusil y corraje, incorporándose a las guerrillas de sus preferidos regimientos. También avanzan muchos cantineros que, como siempre, siguen de cerca de los soldados. (19-X-1921).

Les cròniques que glossen l'avanç de les columnes després de la massacre d'Annual amb els tretze mil, disset mil, escriu Luque, morts que resten al sol abruidor i que feien irrespirable l'aire. La diferència del treball dels cronistes és molt rellevant. Els contrastos són evidents i coneixem les cròniques més punyents,

d'altra banda minoritàries però no les majoritàries que apareixien al conjunt de la premsa comercial. Segur que Luque i altres eren seguits mentre els crítics no tenien tanta incidència, fora la política o la societat avançada. Així Francisco Gómez Hidalgo publica *Marruecos. La tragedia prevista*, amb pròleg de Marcel·lí Domingo (Madrid, 1921), i la visió, republicana, avançada, que dóna és diametralment oposada tot i la censura que fa sempre de les seves. Hidalgo, periodista de les esquerres i que serà diputat dinàmic posteriorment, sintetitza en un mot Cuba o Filipines: «torpeza». Obra, doncs, crítica i que recull també textos d'arrel periodística —era enviat especial per l'*Heraldo de Madrid*—. Els articles dels quals reproduceix en el llibre fragments o fins i tot algun d'íntegre, tenen un sentit i un redactat ben diversos als convencionalment conservadors de Luque, tot i les puntes crítiques de fets aïllats de vida col·lectiva que no qüestionen l'autoritat monàrquica, militar o estatal. Coneixem els textos de Gómez Hidalgo i altres periodistes de denúncia. Succeeix el mateix amb els articles d'opinió i alguna crònica de Lluís Companys, que farà un viatge a Tànger per conèixer de prop el problema marroquí després del desastre d'Annual el juliol. Articles que publica a *El Diluvio* i que hem exhumat i publicat parcialment² i que ofereixen una visió de denúncia molt dura.

Hi ha un periodisme crític contra la guerra del Marroc. Serà perseguit. Un cas evident és el setmanari *L'Estevet*, amb Carrasco i Formiguera, que adopta unes posicions molt crítiques i fa un periodisme de denúncia, pel qual serà empresonat i sotmès³ a consell de guerra. Amb els militars en temps de guerra no s'hi juga.

Des de posicions catalanistes republicanes com les de Carrasco o d'esquerres, com les de Companys, la guerra fou crítica; però altres òrgans i persones li donaren un suport important malgrat que el *Brusi* del 1922 no fos tan determinant com el de mig segle abans, tot i que encara exercia influència social. Es repeteixen posicions, en una llarga guerra intermitent entre el desig colonial i el desig de llibertat. Posicions el 1922 que, igual que el 1909, les esquerres condemnen i argumenten, pel clima col·lectiu; així el diari *El Poble Català* escrivia que no s'obtiniria: «ni glòria, ni profit».

Malgrat les limitacions ideològiques, comprensibles atenant antecedents, residència, formació i entorn, l'edició d'una recopilació extensa i generosa amb un estudi aprofundit sobre Luque és, després d'aquest tast excel·lent, una necessitat per al coneixement de la història i del periodisme del període. Ho és perquè, com afirma Andréé Bachaoud, de la Universitat de Tour, en la seva, encara avui imprescindible, *Los españoles ante las campañas de Marruecos*⁴ «la necesidad de una reflexión sobre el papel de las expediciones coloniales en la evolución de las mentalidades y de los comportamientos» contribueix al coneixement dels esdeveniments. Quan la censura impedeix a l'època el coneixement cal fer-ho *a posteriori*, encara que no hi hagi l'atractiu de la curiositat immediata. Aquest és un dels mèrits de l'obra que ens acosta a un cronista desconegut avui i aquesta recuperació de textos és el primer pas per penetrar críticament amb l'ajuda de textos memorialístics (Pous i Pagès: *Quatre gotes de sang*), de textos narratius (de Sender a Barea) o de tanta literatura militar que es redactava per aconseguir avenços en l'es-

2. Lluís Companys, *diputat per Sabadell, Periodisme, política i conflicte social (1920-1925)*, edició, introducció i notes de Josep M. Figueres, el Prat de Llobregat, Rúbrica, 2004.
3. Manuel Carrasco i Formiguera. *Diari de presó (1923-1924)*, edició, introducció i notes de Josep M. Figueres, Barcelona, Barcelonesa d'Edicions, 1999.
4. Madrid, Espasa Calpe, 1988.

calafó com destaca la normativa oficial d'estímul a la redacció de treballs de factura bèl·lica. Una guerra de profunda incidència en la societat catalana al llarg de dos segles i que és rerefons d'una geo-

grafia complicada, com a potencial font de conflictes i que posen en evidència la latència d'un problema.

Josep M. Figueres